

УДК 316.356

Рудакевич Олег Михайлович

доктор політичних наук, професор,
академік Академії політичних наук

ТРИ СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ЇХ АКТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ ДЛЯ УКРАЇНИ

На основі сучасних досягнень етнополітології та інших суспільних наук розкрито теоретико-методологічні засади дослідження національної ідеї. Обгрунтовано, що широке трактування національної ідеї включає три взаємозв'язані компоненти: ідея нації, ідея національної держави та національна ідея у вузькому сенсі – національна стратегема. Практичне втілення кожної із складових національної ідеї вимагає реалізації певних субідей, які розкривають мету, засоби та умови національного розвитку.

Сучасний зміст ідеї української нації полягає у відродженні української етнічної нації та розбудови на її основі етнополітичної нації, яка ідейно, культурно та політично об'єднає український народ. Ідея української національної держави – це ідея формування держави на основі цінностей української етнічної нації та національних меншин, яка виражатиме їх потреби та інтереси, забезпечить суверенітет, безпеку й територіальну цілісність країни. Українська національна стратегема містить три взаємозв'язані складові: ідею повернення України в лоно європейської цивілізації із збереженням основ власної культури; ідею набуття Україною цінностей та соціальних стандартів Європейського Союзу, що забезпечить заможне і щасливе життя народу; ідею історичної місії України – постати «новою Грецією» (Й. Г Гердер), яка продемонструє світові основи сучасної високогуманної моралі і культури та стане східним форпостом Західної цивілізації.

Ключові слова: нація, національна потреба, національна ідея, ідея нації, ідея національної держави, національна стратегема, українська етнічна нація, українська політична нація, українська етнополітична нація.

Національна ідея, яка укоренилася в свідомості народу і його еліти, відіграє роль головної детермінанти

системи національної ідеології та програм діяльності держави. За таких обставин головні суб'єкти політичного процесу чітко бачать перспективу національного розвитку і спроможні розробити реалістичну стратегію й тактику її втілення. Важлива роль науки полягає в тому, щоб дати достатньо зрозуміле та обгрунтоване визначення національної ідеї, розкрити її соціальне призначення та актуальний зміст. Однак українське суспільствознавство та вітчизняний політикум ще не сформулювали цієї важливої категорії. Президент України П. Порошенко назвав національною ідеєю вступ України в Європейський Союз: «Європа, – наголошував він у травні 2016 р., – це національна ідея, яка панує в серцях українців, яка об'єднує український народ, об'єднує всю нашу країну» [6]. Наприкінці 2017 р. ця ідея була доповнена ідеєю вступу України в НАТО. «Членство в ЄС, як і вступ у НАТО, – підкреслив Президент, – безумовно залишається нашою стратегічною метою» [9].

Однак серед політиків існує й інша думка. Так, колишній член Венеціанської комісії, голова ГО «За демократію через право» М. Ставнійчук у лютому 2018 р., відповідаючи на питання «Хто керує Україною?», висловила так: «Україною керує хаос і абсолютна відсутність забезпечення національної ідеї, національного інтересу, абсолютне небачення, куди ми рухаємось. Не може бути завданням держави вступ у ЄС та НАТО, – підкреслила вона. Це не наша мета як така. У статті 1 Конституції України записано: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Це і є нашою метою, а вступ у ЄС чи НАТО – засоби реалізації мети» [31].

Академія політичних наук на своєму Конгресі 17 листопада 2017 р. розглянула ряд засадничих питань української національної ідеї. У доповіді Президента

АПН П. Мироненка зазначалось: «У питанні Національної Ідеї Україна й досі має суцільні експромти і водночас – ніякої нормативістики, ніяких правил, ніяких закономірностей. Що цей симптом означає з точки зору наукової діагностики? Принаймні те, що такий стан справ ставить себе поза наукою...» [15, с. 16]. У доповідях М. Згуровського, В. Горбатенка, З. Самчука, В. Ткаченка, виголошеними на Конгресі, розглянуто історіософію та філософію української національної ідеї, її політико-правові аспекти, наукові підходи до визначання стратегії розвитку України [3; 10; 26; 30]. Науковий форум закликав науковців долучитися до всебічного обговорення цієї життєво важливої проблеми. Як влучно висловився В. Ткаченко, національна ідея, – «це той щоденний плебісцит з найбільш актуальних питань національного буття, який за жодних умов не повинен сходити з порядку денного» [30, с. 29].

Не можна стверджувати, що вітчизняне суспільство-знавство не докладає зусиль, щоб усвідомити стан та перспективи розвитку української нації, її ідею. Серед опублікованих праць на цю тему відомі дослідження О. Гриніва, О. Забужко, І. Кресіної, П. Мироненка, М. Михальченка, М. Недюхи, М. Ожевана, М. Розумного, В. Ткаченка, А. Фартушного та ін. [4; 8; 14–18; 21; 30; 34].

Розглядаючи публікації, присвячені темі «Українська національна ідея», доцільно звернути увагу на записку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України “Концептуальні засади визначення національної ідеї”, яка була підготовлена за дорученням Кабінету Міністрів України і опублікована в книзі академіка І. Кураса “Етнополітологія. Перші кроки становлення” (2004 р.). У цьому документі національна ідея визначена як “...суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід’ємною частиною якого є

певне уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності й проблеми, а також загальнонаціональні цілі та шляхи їхнього досягнення" [13, с. 633]. У записці автори обґрунтовують ідею про доцільність формування в Україні політичної нації.

Загалом позитивно оцінюючи "Концептуальні засади визначення національної ідеї" як науково-теоретичну та пізнавально-світоглядну працю, яка відіграла певну роль у виробленні офіційної позиції влади щодо змісту сучасної української ідеї (принаймні президенти України після Л. Кучми не заявляли, що «національна ідея в Україні не спрацювала»), звернемо увагу на певні упущення в ній та дискусійні питання. По-перше, у праці політологів відсутнє належне обґрунтування національної ідеї як наукового поняття. По-друге, не розмежовано поняття "ідея нації", "ідея національної держави" та ідея стратегії національного розвитку – національна стратегема. По-третє, дискусійним, на нашу думку, є твердження про необхідність формування в Україні нації політичного типу в західноєвропейському чи американському трактуванні поняття, залишаючи без відповіді питання про подальшу долю української етнічної нації, а також сутнісні риси модерної української спільноти. По-четверте, в структурі національної ідеї на більшу увагу заслуговує ідея української національної держави, потреба в реалізації якої недооцінюється вітчизняною етнополітологією та офіційним політикумом. По-п'яте, слід ґрунтовіше опрацювати питання про взаємозв'язок та взаємодію національної та соціальної ідей в націєтворчому процесі. По-шосте, варте уваги питання про співвідношення мети, засобів і умов у структурі та динаміці національної ідеї, на що звернула увагу М. Ставнічук. Зазначені зауваження можна адресувати і основному масиву публікацій, присвячених українській національній ідеї.

Мета даної статті – розкрити зміст поняття «національна ідея», сутність та діалектику таких її складових як ідея нації, ідея національної держави, ідея стратегії національного розвитку та визначити їх актуальний зміст для сучасного українського суспільства.

Особливість ідеї як форми суспільної свідомості полягає в тому, що в ній у органічній єдності перебувають процеси відображення об'єктивної реальності та окреслення практичної мети. Дослідник ролі суспільних ідей у житті сучасних націй М. Розумний визначає суспільну ідею як “результуючий вектор суспільного самоусвідомлення, що виражає ключову проблему суспільного розвитку у вигляді генеральної альтернативи” [21, с. 47].

Слід мати на увазі, що національна ідея як різновид суспільних ідей формується на певній стадії розвитку спільноти і є відповіддю на виклики, які постали перед нею. Як резонно зауважує М. Бубер, зародження національної ідеї настає тоді, «коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю й призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі» [цит. за: 8, с. 12] Коли ж нація почала формуватися, її провідна верства усвідомлює актуальні проблеми свого становлення та визначає шляхи їх розв'язання. На основі сказаного зміст поняття «національна ідея» можна визначити як ідею формування, утвердження та розвитку народу як нації – вищої стадії цивілізаційного розвитку етнополітичної спільноти – в якій розкрито актуальні потреби національного розвитку та шляхи їх реалізації. Основними функціями національної ідеї є світоглядно-ідеологічна, ідентифікаційна, консолідаційна, прогностична та мобілізаційна.

Оскільки національна ідея виражає інтереси певної спільноти, її зміст для кожного народу буде своєрідним.

Соціальні страти, національна еліта, її сегменти, усвідомлюючи свої потреби та проблеми, будуть формувати власні суб'єктивні визначення змісту національної ідеї. Тому одне із надзавдань провідної верстви завжди полягатиме у виробленні консолідованої формули національної ідеї на основі досягнення реально існуючих потреб суспільного розвитку.

Слід розрізняти широке і вузьке трактування поняття національна ідея. На нашу думку, широке розуміння національної ідеї включає три відносно самостійні, але тісно взаємопов'язані компоненти: **ідея нації, ідея національної держави та національна ідея у вузькому сенсі – національна стратегема**. Твердження про трикомпонентну структуру національної ідеї та її обґрунтування знайшло відображення у ряді наших публікацій, у т. ч. в статті «Національна ідея» в енциклопедичному виданні «Новітня політична лексика» (Львів, 2015) [25, с. 244–245].

Оскільки в структурі національних потреб існують потреби-цілі, потреби-засоби та потреби-умови, то в змісті національної ідеї також важливо розрізняти її відповідні складові: національну ідею-мету, національну ідею-засіб та національну ідею-умову. Два останні компоненти підпорядковані першій, відіграючи допоміжну роль.

Кожен із названих структурних компонентів національної ідеї – ідея нації, ідея національної держави та стратегема нації – в свою чергу включає ряд ідей (суб-ідей), які розкривають її зміст, шляхи та етапи втілення, виступають ідеями-засобами та ідеями-умовами.

Для розкриття змісту національної ідеї важливе значення мають передусім такі категорії, як національна потреба та інтерес, національні та загальнолюдські цінності, національний ідеал, національна безпека, національна місія, національна стратегія, національна

ідентичність. Крім того, для всебічного осмислення феномену національної ідеї важливо виявити пізнавальний потенціал ще й таких понять як ментальність нації, національний характер, національна свідомість та само-свідомість, національна ідеологія, національна гідність, національна гордість, національний патріотизм, національний суверенітет, імідж нації та ін. М. Михальченко, наприклад, звертає увагу на те, що підґрунтям національної ідеї, крім національного інтересу, є національна мрія, яка глибоко вкорінена у характері народу, що формувалася століттями [16, с. 3–4]. На відміну від національної ідеї, як раціональної форми суспільної свідомості, національна мрія, як і міфологія нації, утопія, національний характер відноситься до «сутнісних форм національного несвідомого» (І. Кресіна) [14, с. 237]. Національна мрія трансформується в національну ідею, коли суспільство усвідомлює потреби та інтереси нації, проблеми їх практичного втілення та виробляє дорожню карту реалізації мрії.

Національна ідея відіграє особливо важливу роль у системі національної політичної культури. Її формування та реалізація обумовлюють трансформацію змісту всіх політико-культурних форм нації. Вона детермінує оновлення змісту національних цінностей та ідеалів, принципів і форм політичного життя, традицій, міфів, стереотипів мислення і поведінки, символів. З'ясування впливу національної ідеї на зміст і функціонування соціетальних форм національної політичної культури є важливим завданням і способом дослідження політико-культурної сфери нації [25, с. 270].

Національна ідея є також основою національної ідеології. Усі інші постулати ідеологічної доктрини логічно виводяться з неї та покликані розкрити її зміст і слугувати її практичному втіленню. Державні нації використовують національну ідею для розбудови держави та

формують на її основі засади офіційного державного світобачення, яке слугує базою для вироблення програми державного управління всіма сферами суспільного життя. Як резонно зазначає О. Гринів, – «намагання деідеологізувати державотворення на конституційному рівні (йдеться про статтю 5 Конституції України: «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» – *О.Р.*) не дало належних наслідків, бо ідеологічна невизначеність загострила ідеологічне протиборство» [4, с. 4]. Мова, очевидно не про те, що партійна ідеологія тієї чи іншої політичної сили, яка прийшла до влади, набирає статусу державної (як це було з Партією регіонів у 2010–2013 рр.), а про те, що політики різного ідеологічного спрямування в парламенті із залученням широкої громадськості, глибоко проаналізувавши стан нації на даному етапі історичного розвитку та життєві потреби країни, виробляють ідейні засади її життєдіяльності. Вона акумулюється в конституційних принципах та нормах, інших загальнонаціональних документах (деклараціях, універсалах, зверненнях моральних авторитетів нації тощо) і на тривалий час стають дороговказом для публічного управління та діяльності інститутів громадянського суспільства. Провідні українські філософи Л. Губерський, В. Андрущенко та М. Михальченко у монографічному дослідженні «Культура. Ідеологія. Особистість», розглядаючи ідеологію як «духовну сутність держави», рекомендують політикам прийняти за ідеологічну основу української держави ідеологію сталого розвитку, яка взята на озброєння провідними державами світу в якості світоглядно-гуманістичного орієнтиру [5, с.355].

Стосовно формування ідеологічних засад національно-державного будівництва, слід звернути увагу на досвід вітчизняних політичних партій правого спрямування щодо продуманого та послідовного використання

української національної ідеї у формуванні своєї ідеології та програмних засад. Цей досвід можуть творчо використати й інші політичні сили. Це допоможе не лише виробити україноцентричну політичну ідеологію в рамках ліберальної, соціалістичної, консервативної та інших доктрин, а й створить передумови для успішного формування інтегрованої ідеології, яка вкрай необхідна сучасній Україні.

Розглянемо детальніше зміст основних складових національної ідеї та проблеми їх реалізації в Україні.

Ідея нації розкриває сутність національного феномену, форми його буття та орієнтацію на реалізацію певного проекту національного будівництва. Коли ж нація сформована, функціонує і розвивається, ідея нації відображає динаміку основних рис цього феномену, його актуальні потреби. Кожне нове покоління, осмислюючи буття нації, вносить певні штрихи в її образ, «підживлюючи», розвиток спільноти. Функціонування ідеї нації передбачає також обґрунтування ідей і теорій, пов'язаних із національною самоідентифікацією. У цьому полягає важлива функція цієї ідеї – бути способом колективного самоусвідомлення сутності та забезпечення єдності національного соціуму.

Ще однією важливою ознакою зазначеного феномену є опора на поняття «велика Батьківщина» – всього народу, який прагне стати нацією, або вже став нею. Домінування етнічної або регіональної самосвідомості – ознака донаціонального стану групи осіб чи народу, що обумовлює дополітичний (потестарний) стан їх культури, оскільки вони не здатні приймати рішення на благо всього національного організму.

Для народів, які стали на шлях національного будівництва, важливою складовою змісту ідеї нації є визначення моделі національної спільноти, яка повинна бути

втілена в життя: етнічна, політична або змішана – етнополітична. Вектор майбутнього, який визначає ідея нації, особливо важливий для таких спільнот, як українська, в якій досі продовжується боротьба “проектів” національного будівництва.

Проведений нами аналіз процесів формування української нації виявив істотно відмінні програмні положення політичних сил щодо оцінки стану і перспектив національного розвитку українського етносу та українського народу загалом [24]. По-перше, вони різняться позицією стосовно мети і характеру етнонаціональної політики: одні прагнуть законсервувати радянські “досягнення” комунізації та русифікації українців, інші – наполягають на активній етнополітиці, яка сприяла б відродженню української етнічної нації та формуванню на її основі української модерної спільноти.

По-друге, українським політичним партіям властиве вкрай заідеологізоване розуміння сутності нації та націєгенези. Ліві сили вважають національне питання другорядним і виявляють проросійське імперське мислення. Центристи, мислячи в дусі класичного лібералізму, національне характеризують як суто політичне й публічне, а етнічне відносять до сфери приватного життя. Праві політичні сили, в руслі консервативної ідеології та націоналізму, виступають за етнічну модель української нації. Причому, крайні праві партії пропагують радикальні способи утвердження “дійсно української” України. Правоцентристи, які схильні до поєднання засад лібералізму та консерватизму в етнонаціональній політиці, виступають прихильниками змішаної – етнополітичної моделі нації.

По-третє, можна стверджувати, що в трактуванні нації переважає традиційний концептуальний дуалізм. Одні політичні сили некритично сприйняли західну ідею «політичної нації», інші – не можуть вийти з полону

вузько етнічного трактування національної спільноти. Тому подальше вдосконалення етнополітики потребує нової інтегральної концепції нації, яка дасть змогу розробляти політичну стратегію і тактику на наукових засадах, позбавлених заідеологізованих підходів.

Критично оцінюючи концепції та теорії нації вітчизняних і зарубіжних дослідників, ми обґрунтували т. зв. «етнополітичну концепцію нації», яка творчо інтегрує ідеї етнічної, політичної та інших теорій нації [24]. Основні положення, які, на наш погляд, розкривають основну ознаку нації та визначають її різновиди, мають такий зміст.

За своєю сутністю будь-яка нація є етно-політичною спільнотою, тобто в ній діалектично поєднується етнічний та політичний способи самоорганізації соціуму. В цьому полягає сенс т. зв «національного принципу», як основної закономірності генези та розвитку національних спільнот. З іншого боку, – «національний принцип» – це керівна засада діяльності суб'єктів етнополітичного процесу із формування та вдосконалення нації.

Поділ націй на політичні та етнічні носить умовний характер. Нерозуміння цього породжує хибні ідеологічні й програмні положення в документах партій та директивах державних інституцій. Насправді, більшість національних спільнот є змішаними (гібридними) націями – етно-політичними чи політико-етнічними. Це залежить від того, який чинник самоорганізації переважав у процесі їх генези – етнічний або політичний, і як ці чинники взаємодіють в умовах сформованої нації.

На тому чи іншому етапі націєгенези держава і громадянське суспільство можуть приділяти більше уваги зміцненню політичного або ж етнічного (етнокультурного) складника життєдіяльності нації. В умовах, коли титульна нація ослаблена й розмежована лініями поділу історичного, ментального, політичного, соціального або

культурного характеру, як це має місце в молодій українській державі, на передній план висувається стратегія владно-державного (політичного) забезпечення єдності соціуму. Однак, це не означає, що суспільство та його провідна верства можуть ігнорувати культуротворчий процес – формування спільних традицій, цінностей, ідеалів тощо в усіх сферах суспільного життя. У жодному разі влада не повинна вдаватися до заморожування деформованого стану титульного етносу, особливо коли він зумів виявити національні риси. Таку етнічну націю потрібно відроджувати і на її основі формувати змішаний – етнополітичний тип національної спільноти. Саме в цьому, на наш погляд, полягає сутність процесу формування модерної української нації.

У сучасному українському суспільстві в складному діалектичному поєднанні функціонують та розвиваються українська етнічна нація, яка відроджується, та українська політична нація, яка почала формуватися після проголошення незалежної держави. Проблеми консолідації українського соціуму свідчать про те, що політична нація поки-що далека до завершеного і самодостатнього стану. Мистецтво етнополітики владних інституцій має полягати в тому, щоб створити належні умови як для формування та розвитку обох різновидів нації, аби попередити їх ймовірні конфлікти, а також для того, щоб забезпечити їх конвергенцію, органічне злиття в майбутньому.

Як уже зазначалося, науковці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, зважаючи на те, що "... право української нації на безперешкодний культурний та політичний розвиток, яке попіралось в часи, коли Україна була позбавлена національної незалежності, може прийти в суперечність з правами і свободами людей, що не є етнічними українцями", дійшли висновку, що оптимальним для нової України є курс на

формування і утвердження політичної нації [13, с. 639]. Підставою для такої орієнтації вони вважають “європейське поняття політичної нації”, яке «означає однакову і рівноправну інтеграцію всіх етнічних груп до політичного процесу, оскільки сувереном держави в демократичному суспільстві є нація як народ, як множина всіх громадян» [13, с. 640]. Тому, зазначають політологи, – «залишається особистою справою громадянина України його етнічне походження, світоглядні, культурні й політичні симпатії і антипатії» [13, с. 640–641].

Нагадаємо, що твердження про те, що етнічність, етнічне самоусвідомлення – «особиста справа громадянина», – є одним із базових положень ортодоксальної ліберальної ідеології. Однак ліберали (точніше, неоліберали) сьогодні самі критично ставляться до цього принципу організації національної спільноти. Так, відомий канадський етносоціолог В. Кимлічка вважає, що «етнокультурна нейтральність» є міфом, поширеним серед ліберальних теоретиків і політиків західних демократій. «Справді, – зазначає він, – заява, що ліберально-демократичні держави (або «громадянські нації») етнокультурно нейтральні, є очевидною неправдою як в історичному, так і в концептуальному планах. Релігійна модель, із її строгим розмежуванням церкви й держави, є цілковито хибною, якщо йдеться про відносини між ліберально-демократичною державою та етнокультурними групами» [11, с. 24]. Практика державного і національного творення у нині високорозвинених країнах засвідчила, що формування і функціонування цілісної національної спільноти неможливе без визнання за однією з мов пріоритетної ролі. Володіння нею необхідне і для отримання громадянства, і влаштування на роботу, служби в армії тощо. У США, наприклад, було надано перевагу англійській мові. «Це не було ні ненавмисним, ні випадковим побічним результатом – одноз-

начною ціллю урядових рішень було встановлення такої мовної гегемонії. Усі ці рішення схвалювали, – підкреслює В. Кимлічна, – з наміром сприяти інтеграції у культуру, яку я називаю «соціетальною культурою» («societal culture»)» [11, с. 26].

Соціетальну культуру канадський учений визначає як культуру, що сконцентрована на певній території і ґрунтується на спільній мові, що вживається в широкому колі соціальних інститутів, охоплюючи всі сфери людської діяльності: соціальну, освітню, релігійну, рекреаційну, економічну тощо. «Я називаю цю культуру *соціетальною*, – пише В. Кимлічка, – аби підкреслити, що вона охоплює швидше спільну мову та соціальні інститути, ніж спільні релігійні вірування, сімейні традиції й особистий стиль життя» [11, с. 26]. Вчений доходить висновку: «якщо ми прагнемо зрозуміти природу побудови сучасної держави (а, отже, і нації – О. Р.), нам потрібна зовсім інша, більш вузька концепція культури, у центрі якої – спільна мова та соціетальні інститути» [11, с. 27].

В Україні, на наш у думку, заслуговує на увагу концепція розбудови політичної нації на основі формування соціетальної культури, яка в даному випадку характеризує використання жителями країни української мови як державної у функціонуванні загальнонаціональних інститутів політичного, економічного, правового, соціального, освітнього та іншого характеру. У світлі сказаного Україні слід розробити нове законодавство щодо використання державної мови в публічних суспільних інституціях і в жодному разі не відступати від положень Закону України «Про освіту», який передбачає навчання громадян у навчальних закладах державною мовою. Разом з тим слід подбати про захист і використання мов національних меншин в інституціях, які створені ними.

Утвердження соціетальної культури можна розглядати як перший крок на шляху формування національної культури політичної, а згодом і етнополітичної нації. Очевидно, зріла національна культура повинна включати спільні політичні і правові ідеї, цінності та орієнтації, повагу до державних символів та національної ідеї, спільні традиції та історичну пам'ять. Тому можна погодитися з думкою В. Горбатенка про те, що «націоналізація колективної свідомості» є «першою складовою життєздатності національної ідеї» [3, с. 38].

Паралельно з обґрунтуванням ідеї української нації триває пошук шляхів і моделей держави, яка інституційно закріпить досягнутий суспільством консенсус щодо типу національної спільноти, її політичних, соціально-економічних та духовних засад. Реалізація **ідеї національної держави** може випереджати матеріалізацію ідеї нації, оскільки основна боротьба за втілення конкретної ідеї нації розгортається саме у сфері владних відносин. Теоретично можливі випадки, коли до влади прийдуть сили, які свідомо гальмуватимуть реалізацію моделі національної спільноти. Це з усією очевидністю проявилось за президенства проросійськи орієнтованих політків – Л. Кучми та В. Януковича. Однак слід зазначити, що Конституція України не дає прямого визначення України як національної держави. Це, очевидно, стало своєрідним компромісом між колишніми комуністами та адептами «руського мира» у Верховній Раді України та національно-патріотичними силами під час прийняття Основного Закону держави. Науковці України, зважаючи на цей факт, не поспішають докласти зусиль для аналізу ні відповідної політологічної категорії, ні практичних завдань пов'язаних із цим. Показовим може бути випадок, коли автор статті намагався актуалізувати проблему розбудови української національної держави на науковій конференції в Інсти-

туті законодавства, що діє при Верховній Раді. Окремі науковці, а також керівництво Інституту, наполегливо намагалися переконати доповідача та присутніх у тому, що в сучасному цивілізованому світі уже давно немає національних держав. Хіба Франція, мовив один з них, є національною державою? Інший, із професорським званням, відіслав збурювача аудиторії до XVII ст, коли, на його думку, це питання було актуальним.

Історична та політична науки дійсно вважають роком народження системи сучасних національних держав у Європі 1648 р. – рік укладення Вестфальського мирного договору, – який визнав пріоритет принципів національного державного суверенітету та рівноправності держав у міжнародних відносинах.

Українці саме в середині XVII ст. пробудилися до самостійного політичного життя на своїй етнічній території під проводом Богдана Хмельницького. Наголосимо, що українська національна державність постала внаслідок такого демократичного акту, як національно-визвольна війна проти іноземного поневолення; по-друге, політична влада утвердилася у формі республіки; по-третє, козацька держава породила явище українського конституціоналізму, випереджаючи політико-правову практику інших європейських держав; по-четверте, українська державність ранньо-нової доби зазнала поразки в протистоянні з російським імперським авторитаризмом, тобто національна держава була зруйнована в умовах недемократичного імперського політичного режиму.

Ідея нації та національної держави тісно пов'язані з ідеями народного суверенітету та демократії. Ці обставини підкреслює В. Старосольський, пов'язуючи появу націй з «народинами політичної новочасної демократії. З внутрішньою необхідністю, – наголошував він, – мусів суспільно-політичний рух, що відбувався під кличем

боротьби за народну суверенність, викликати явище назване нацією» [27, с. 73].

Новітні нації відрізняються від давніх саме тим, що суверенітетом у них володіє не окрема каста (монархи, дворяни, церковні ієрархи, воєначальники), а народні маси [22, с. 142]. З цього випливає важливий висновок: звуження демократії або її втрата в сучасних державах (наприклад, прихід до влади диктаторів, олігархів чи мафіозних груп) призводить до суттєвої деформації, а то й руйнації модерної нації та національної держави. Народ тоді має право на повстання, на відновлення свого природного права на участь в управлінні суспільними справами, на демократію, а отже і статус національної спільноти.

Ще однією важливою теоретичною підставою для усвідомлення сутності національних держав є розуміння співвідношення ідеї національної держави з ідеєю правової держави. В сучасній політології та правознавстві досі дискусійним залишається питання, чи була ідея національної держави продовженням ідеї правової політії, її розвитком, чи принциповим запереченням. Так, зважаючи на творчу й політичну еволюцію видатного німецького філософа Й. Г. Фіхте, який спочатку був активним прихильником правової держави, але після завойовницьких воєн Наполеона з позиції її критики став ідеологом німецького націоналізму та борцем за консолідовану німецьку державу, можна стверджувати, що ідея національної держави є антагоністом відносно правової держави. Однак питання про співвідношення названих типів держав та відповідних ідей є досить складним і суперечливим.

Ліберально-правова концепція держави ґрунтується на уявленні, що її формування є результатом договору між самостійними, незалежними один від одного індивідами, наділеними рівними формально-юридичними

правами. Методологічний індивідуалізм привів лібералів до моделі держави, яку можна назвати не лише індивідуалістичною та правовою, а й космополітичною: держава і людство уявляються як єдність громадян, незалежно від їх національності, об'єднаних спільними для всіх рівними правами та свободами.

Але чи є ліберально-правова держава “ідеальною державою”, про яку вели мову античні філософи, та, чи виражає вона сповна сутність державного інституту? Річ у тому, що приватні інтереси та індивідуальні права й свободи не можуть переконливо пояснити формування спільноти і не можуть звільнити особу від обов'язку захищати батьківщину. В силу вступають спільні інтереси, колективний принцип, який обумовлює ідею національної держави, в якій сувереном виступає народ.

Оскільки приватні інтереси можуть не співпадати з колективними, особливо, коли ті свідомо перебільшуються, то й на практиці ідея правової держави може суперечити ідеї національної держави. Якщо спостерігається гострий конфлікт між особою і державою, ліберальними та національно-демократичними силами, слід шукати причину в неврахуванні або перебільшенні приватних чи колективних (національних) інтересів, їх оптимального співвідношення. Коли ж домінує прагнення політичних сил узгодити інтереси особи та спільноти в рамках національного та міжнародного права, можна стверджувати про наближення суспільства до ідеалу національної держави.

Для розуміння специфіки національних держав важливо мати на увазі, що їх кордони не співпадають з етнічними кордонами одного етносу. За своїм характером вони швидше нагадують держави міні-цивілізацій, тобто на їх території проживає ряд етнічних груп (як корінних, так і прийшлих), які володіють спільним ментальним і культурним ядром. Основою такого ядра є традиції, цін-

ності, символи однієї з етнічних груп, здебільшого титульного етносу.

Національна держава характеризується централізованою владою як в умовах унітарності, так і федерації. Головну роль у системі державних органів виконує вищий представницький орган – національний парламент, який виражає інтереси всіх етнічних, соціальних та інших груп, а також інтереси нації загалом. Таку ж місію виконує Конституція, яка втілює ідеологічні, світоглядні та нормативно-ціннісні основи держави і суспільства. Перевага правової ідеології, яку презентує Основний Закон – підкреслює М. Недюха, – «полягає у її монізмі, обумовленості нормою права відповідно до загальнонаціональних інтересів, що, власне, докорінно відрізняє правову ідеологію від політичної ідеології з її плюралізмом та неминучим протистоянням ідей, поглядів, партійно-політичних уподобань і пріоритетів» [17, с. 16].

Поняття «національна держава» не рівнозначне поняттям «етнічна держава» та «держава-нація». Поняття «держава-нація» близьке за змістом до поняття «етнічна держава». В ідеалі воно мало б означити, що одна нація має одну державу. Розглядаючи співвідношення названих понять, авторитетний британський етносоціолог Ен. Д. Сміт, зазначає: «Я віддаю перевагу терміну «національна держава» («national state»), а не «держава-нація» («nation state»). В останньому випадку радше йдеться про те, що країна має якусь домінуючу націю і що існує легітимуюча ідеологія націоналізму, яка лежить в основі держави» [19, с. 27]. Таких моноетнічних держав у світі лише 10 відсотків. Термін «національна держава» відображає більш широке коло етнополітичних систем, яке характеризується тим, що: а) державний соціум є помітно поліетнічним і при тому б) не всі національні групи сповна асимільовані в домінуючу культуру.

«Навіть у Франції, – зазначає Сміт, яку можна вважати еталоном (національної держави – *О. Р.*) у багатьох відношеннях, є такі національні спільноти, як британці, ельзасці, баски, що не визнають себе французами. Не всі вони повністю асимільовані» [19, с. 27].

Ряд положень Конституції України дозволяють висловити думку, що сучасна українська держава є державою національною».

По-перше, в Преамбулі Конституції України наголошено, що Основний Закон держави прийнято, «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення».

По-друге, державною мовою в Україні є українська мова (стаття 10).

По-третє, державними символами України є символи української нації.

Незважаючи на перелічені конституційні положення, чимало політиків і науковців піддають сумніву характеристику України як повноцінної держави національного типу, мовляв, за задекларованою національною формою не має належного змісту. Та й сама національна форма сучасної української держави час від часу стає об'єктом ревізійністських ідей певних політичних сил (намагання утвердити дві державні мови – українську й російську; внести проекти нових державних символів, оскільки існуючі, мовляв, є націоналістичними; наполягання на формуванні політичної нації, для якої етнічне, в тому числі й українське, належить до сфери особистого життя і не повинно впливати на політичні процеси тощо).

Конституційне закріплення за інститутом держави українських національних ознак відбулося в умовах гострої політичної боротьби між власне українськими та

прорадянськими й проросійськими політичними силами, і лише компроміс про пакетне голосування за питання про державні символи України та надання Криму прав автономної республіки дозволив узаконити українські національні символи як державні. Конституційний процес 1996 р. та політичні події сьогодення підводять до висновку, що загальноукраїнська національна свідомість у пострадянській українській державі ще не сформувалася. Натомість діють, змагаючись між собою, українська та російська національні свідомості, їх ідеологічні підсистеми. Ця боротьба виходить за межі конституційних принципів і набуває ознак неформальної, позаконституційної, що породжує феномен “дуалістичної”, чи “напівконституційної” держави.

Отже, українська держава має трансформуватися з уламка російсько-радянської імперії в повноцінну національну державу. Важливо також усвідомлювати процеси, що відбуваються у сфері національно-державного будівництва. Сучасна українська держава володіє такими статусами:

а) по-перше, це держава української етнічної нації, без існування якої окрема держава не могла бути утворена;

б) по-друге, це держава української політичної нації, яка почала формуватися, тобто це загальнонародна держава, держава всіх етнічних груп, що проживають в Україні. І якщо хтось заперечує, що Україна – не національна держава, можна його запитати: «Чому визнається факт, що в Україні формується політична нація, але не має згоди про те, що держава цієї нації є національною державою?»;

в) у майбутньому – це буде держава модерної української етнополітичної нації, яка сформується в результаті конвергенції етнічної та політичної українських націй.

Національна стратегема (від дав.-гр. strategema – «військова хитрість». У широкому сенсі – «певна ідея, абстракція стратегії поведінки, що має привести до успіху» [28]), акумулює основні цілі розвитку спільноти задля втілення досягнень сучасної цивілізації та забезпечення заможного й щасливого життя громадян держави. Що є предметом дослідження та практичного втілення національної стратегеми: нація як спільнота; держава як суспільний інститут; країна як поєднання національного соціуму та національної держави; економічна, соціальна, політична, правова чи духовна сфери суспільного життя?

Відповідаючи на питання, звернемо увагу на те, що у вітчизняній літературі є спроба розділити генезу української ідеї на два етапи: державотворчий та країнотворчий. Автор цього підходу М. Недюха зазначає, що національна ідея повинна відобразити перспективи розвитку країни і суспільства, а не лише держави. Слабкими ланками «процесу реалізації української національної ідеї, її втілення в житті сучасної України – як країни, держави і суспільства на етапі суверенного розвитку, – підкреслює він, – можна вважати відсутність належного діалогу держави і суспільства, громадян країни і влади..., несформованість політичних ідеологій та, зокрема, відсутність правової ідеології як складової правової системи та засобу формування правової свідомості» [17, с. 9].

Не заперечуючи ні особливого сенсу поняття «країна», ні факту недостатньої уваги до правового закріплення засад взаємодії суспільства і держави, вважаємо за необхідне зазначити, що із набуттям українським народом суверенітету й державності, процес націє– та державотворення продовжується і набирає нового змісту. Отже доречним є подальше дослідження реалізації ідеї української нації та ідеї укра-

їнської національної держави, а також української національної стратегією.

Для конкретизації об'єкта і предмета національної стратегією доцільно використати такі поняття етнополітології як «етносоціальний організм» та «етнополітичний організм» (ЕСО та ЕПО). Етносоціальний організм, крім етнікоса (етнічної культури та самосвідомості як специфічних компонентів етнічної спільноти), включає всі інші сфери життєдіяльності реально існуючого етнічного формування, без яких він не може ні фізично, ні духовно існувати. Термін етнополітичний організм – ще ширше поняття, яке крім ЕСО титульного етносу, включає ЕСО національних меншини, які функціонують в рамках політичного союзу (держави).

Отже, якщо ідея нації стосується, в першу чергу, національної спільноти, а ідея національної держави – її держави, то ідея національної стратегією характеризує напрям магістрального розвитку всього українського етнополітичного організму, включаючи його державність.

Серед ключових завдань вироблення та реалізації національної стратегії українського народу, наш погляд, особливу увагу слід звернути на формування консолідованого та цілеспрямованого суспільства, яке зможе давати належні відповіді на виклики сьогодення; розбудову та зміцнення України як ефективної національної держави, спроможної реалізувати стратегічний план країни; втілювати в життя амбітні соціально-економічні, науково-технічні та інші програми; подолання залишків комуністично-більшовицької ідеології та входження в культурний та політико-правовий простір західноєвропейської цивілізації. Два перші завдання, які більшою мірою стосуються ідеї нації та ідеї національної держави, уже висвітлювались нами, а тому зупинимося більше на інших зазначених проблемних питаннях.

Соціальна, або ширше – соціально-економічна ідея завжди відігравала важливу, а то й ключову роль в історичних процесах українського народу. Як резонно зазначає А. Колодій, – «прагнення до соціальної справедливості, велика питома вага соціально-економічних цінностей, як характерні риси української національної свідомості, позначились і на перебігу козацьких війн, і на поразці Мазепи, і на долі УНР» [12, с. 69]. Не випадково вітчизняні політичні партії після поразки української національно-визвольної революції 1917–1920 рр., включили в свої програми потужні соціальні блоки, які значну увагу приділяли економічним підставам суспільних трансформацій, зростанню добробуту народу, соціальній захищеності населення, соціальній справедливості та соціальній демократії.

Чи можна представляти соціально-економічні та інші стратегічні плани складовою національної ідеї? Очевидно, так. Політична ситуація в сучасному українському суспільстві показує, що навіть із регіонів, у яких сформувався відносно високий рівень національної свідомості та самосвідомості, особи різного соціального статусу покидають омріяну суверенну українську державу, щоб мати можливість прогнати сім'ю, навчати дітей, не дати зруйнувати свій бізнес і успішно реалізовувати свої мрії. Це дуже непростий вибір, бо доводиться покидати власне культурне середовище, домівки, рідну природу, могили предків. І ще невідомо, як складеться їх доля в інших державах, чи зможуть вони сприйняти чужий менталітет та вижити в суворому конкурентному середовищі. З огляду на сказане, можна стверджувати, що соціальна ідея в її широкому трактуванні є органічною складовою національної ідеї, усіх її компонентів, у т.ч. і національної стратегіми. Очевидно, що національна держава повинна бути не лише демократичною та правовою, а й соціальною, економічно та духовно розвинутою.

Після Революції гідності була ухвалена «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачає 62 загальнонаціональні реформи і визначає чотири вектори руху країни: її сталий розвиток; безпеку держави; відповідальність та соціальну справедливість, гордість за Україну в Європі та світі [29]. Але за три роки «реалізації» стратегії показники економічного, соціального та гуманітарного розвитку країни зазнали суттєвого падіння. Серед головних причин такого стану – відсутність наукового осмислення реального стану та динаміки сфер суспільного життя, домінування приватних інтересів над національними, державними, а головне – не сформованість зрозумілої для народу та надихаючої національної ідеї. У зазначеній Стратегії про українську національну ідею сказано так: «Революція гідності та боротьба за свободу створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього». Де ж тут вираження ключової проблеми суспільного розвитку і де вектор її розв'язання?

Космополітичний, а не націєцентричний характер має і стратегія суспільного розвитку «Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку», ініціатором якої є промисловець та народний депутат України С. Тарута. «Доктрина, – як зазначено в документі, – формулює стратегічні й тактичні задачі економічного прориву України та механізми їх досягнення в контексті мегатрендів світового розвитку, виходячи з концепту людиноцентризму» [32]. Про націю, її державу, культуру, духовний потенціал не йдеться, коли визначається «курс на економіку розумного та збалансованого зростання».

Причину стагнації економіки та інших сфер суспільного життя слід шукати в процесах та явищах, які мали місце в перші роки незалежного існування України. Академік НАН України М. Згуровський, під керівництвом

якого працює Світовий центр даних «Геоінформатика та сталий розвиток», який спеціалізується у сфері моделювання процесів сталого розвитку та оцінювання глобальних загроз для безпеки і якості життя, зазначив, що в 1991 р. незалежна українська держава «зіткнулася з нерозумінням власними національними елітами місця і ролі нації в новому світовому порядку» [10, с. 20]. Україна була «втягнута» новими фінансово-олігархічними групами у фазу стихійного накопичення капіталу, притаманному «дикому капіталізму», конфлікт між якими і загальнонаціональними інтересами суспільства завершився перемогою перших, що в решті-решт привело до формування олігархічної моделі управління країною. Спад економіки за роки незалежності склав 60 %. і Україна опинилася на одному з останніх місць у Європі за рівнем життя народу.

Після Революції гідності група вітчизняних та зарубіжних науковців під керівництвом М. Згуровського зробила аналітико-прогностичний документ під назвою «Форсайт 2016: сценарій соціально-економічного розвитку України до 2020 і 2030 років» [35]. З'ясувалося, що з восьми найбільш імовірних варіантів розвитку України – шість мають небажаний, негативний характер. На період до 2020 р. – це сценарії «Консервування кризи» (ймовірність реалізації – 50–60 %); сценарій «Суверенний дефолт» (ймовірність настання – 30%) і сценарій «Колапс». Останній може проявитися в умовах продовження конфлікту на Сході України, некерованості виходу України із «несуверенного дефолту» та продовження неефективної державної політики. [35, с. 15–16].

Серед негативних сценаріїв розвитку країни до 2030 року названо такі: «Чужа суб'єктність» (втрата суб'єктності в економічній сфері; ймовірність реалізації – 25 %); «Сіра зона» – рух України до моделі буферної зони між Росією та країнами ЄС. Вона буде характери-

зуватися бідністю населення, високим рівнем корупції і злочинності. Ймовірність сценарію – 15%; «Дезінтеграція», коли справдяться прогнози типу «Суверенний дефолт» та «Колапс». У таких умовах «зادля збереження своєї ідентичності і створення майбутньої державності в 3-х, 4-х регіонах України, – зазначають експерти, – можуть сформуватися більш компактні соціально-етнічні утворення... Ці утворення можуть претендувати на отримання державної незалежності або приєднання до сусідніх держав. [35, с. 16–17]. Хоч імовірність останнього сценарію невелика, але вороги України будуть намагатися не опустити свій шанс.

До 2020 р. позитивний характер має сценарій «Оптимістичний», але ймовірність його реалізації становить лише 15 %. Він може стати чинним в умовах завершення україно-російської війни і, коли вектори дії влади та соціальної активності населення максимально зближаться.

Станом на початок 2018 р. очевидним є «консервування кризи», що вимагає від влади рішучих та енергійних дій, які б відвернули загрозу довготривалої стагнації.

Стратегічним цілям української нації особливо активно протистоїть Росія та путінська пропаганда. Ворожа пропагандистська машина поширює в світі та поміж росіян ідею про те, що Україна – «штучна», «недіездатна», «неспроможна» держава, «держава, що не склалася», «кавзідержава», «failed state». Ідеолог неоевразійства О. Дугін у 2004 р. заявляє: «Єдина Україна – це геополітичний нонсенс... Або вона повинна визначитися в євразійському напрямі, куди більшість її цивілізаційних територій тяжіють, або вона повинна бути розколота. Єдиної України, орієнтованої, інтегрованої на західну європейську цивілізацію, просто не може бути...» [36]. У 2006 р. ця точка зору була розвинута:

«Велика Росія, – наголошував О. Дугін, – повинна включити в себе не тільки те, що відколюється від пострадянських держав, що не відбулися, які сліпо рвуться до НАТО, щоб згинуть в атлантизмі та глобалізмі, втративши гідність, ідентичність і майбутнє. Велика Росія повинна включати і Молдову, і Грузію, і Україну, а не тільки Придністров'я, Південну Осетію чи Крим» [7]. Поруч із поняттям «failed state» (держави, що не відбулися або розпалися), російський ідеолог вживає й інший термін – «turn country» – країна, призначена до розвалу, країна з національною державністю, що не відбулася, яку надто пізно вже починати і для якої, за великим рахунком, немає жодних внутрішніх підстав для того, щоб її зберегти.

Подібні аргументи використовують і офіційні особи Російської Федерації на міжнародних самітах, починаючи з часу, коли Україна подала заявку на надання їй ПДЧ для вступу в НАТО і по нинішній час, коли Росія воює з державою, якій давала гарантії територіальної цілісності. Зокрема, у 2008 р. В. Путін, виступаючи на саміті НАТО в Бухаресті, переконував лідерів альянсу в тому, що Україна – це держава, яка не відбулася і їй не місце в цій військово-політичній організації. «Україна, – наголошував президент ворожої країни, – взагалі, складна дуже держава. Україна в тому вигляді, в якому вона сьогодні існує, вона була створена за радянських часів; вона отримала території від Польщі – після Другої світової війни, від Чехословаччини, від Румунії... від Росії величезні території одержала на Сході та на Півдні країни. Це складне державне утворення. І якщо ще внести туди натівську проблематику, інші проблеми, це взагалі може поставити на грань існування самої державності» [2]. З огляду на сказане, стає зрозумілим, чому Росія здійснила воєнну агресію проти Грузії, коли та мала реальну можливість підписати угоду про ПДЧ,

та проти України, коли вона була за крок до набуття статусу асоційованого члена з ЄС.

Важко сперечатися з фактом, що на п'ятому році воєнного протистояння на Сході країни українська держава зазнала значних втрат та руйнувань і, що її державна спроможність (функціональна та інституційна) істотно знизилася. До того слід додати, що значне падіння дієздатності української держави сталося в роки президентства В. Януковича, який фактично здав державу під зовнішнє управління Москви. Згідно з «Індексом недієздатності держав» та відповідним міжнародним рейтингом Україна перебувала в групі держав з рівнем стабільності нижче середнього. Якщо у 2010 р. вона займала 109-те місце, то у 2013 р. уже 117-те. [37].

За обставин, що склалися в Україні, окремі політологи висувають ідею запровадження зовнішнього управління українською державою з боку західних держав. Чи не суперечить це головній засаді існування будь-якої держави: бути суверенним утворенням як з точки зору внутріполітичного життя, так і міжнародних відносин? Очевидно, так. Однак, коли питання поставити ширше, настає усвідомлення ймовірності втрати української державності на довгі роки. «Попередній аналіз показує, – зазначає П. Мироненко, – що в умовах воєнно-політичного конфлікту з Російською Федерацією, яка намагається знищити державну незалежність України як ззовні, так і з середини..., сама Україна не може впоратися [15, с. 13]. Як додатковий аргумент, політолог наводить приклади повоєнної Німеччини, Японії та Південної Кореї, які тривалий час функціонували під зверхністю США та інших держав-переможців. Це дозволило швидко подолати економічну розруху та кадрову кризу, зміцнити державність і суверенітет країн.

Народ в Україні, на відміну від влади, має рішучий, бойовий настрій і на загал обурюється поведінкою Пре-

зидента й глави уряду щодо їх ходіння по світу з простягнутою рукою та небажанням подолати корупцію й казнокрадство в державі. На нашу думку, допомога Україні ззовні повинна полягати у якнайшвидшому усуненню олігархів від влади, а також у розбудові України як національної держави. Український народ чверть століття терпить злочинну зовнішню етнократію. Не випадково в народі поширилася думка про «внутрішню окупацію української держави» інонаціональними олігархічними групами. До влади повинні прийти ті, для кого українська національна ідея не порожній звук, а заклик до самовідданої боротьби на благо народу. Уся влада та система державного правління повинні бути трансформовані на засадах національної ідеології, ядро якої – національна ідея.

Важливим аспектом сучасної української національної стратегії є ідея європеїзації українського народу, яка вимагає не так вступу України до Європейського Союзу, як «розбудови Європи» в українській державі. Ця ідея в тій чи іншій формі висловлювалася більшістю політичних та соціальних сил країни, а під час Революції гідності утвердилася в гаслі «Україна – це Європа!». Особливо енергійно ідею підтримувала українська молодь та студентство. На жаль, Крим та східні області держави, під впливом російської пропаганди та вітчизняних проросійських партій, не підтримали європейських прагнень більшої частини країни, що в умовах агресивної неоімперської політики Москви призвело до політико-ідеологічного розколу країни. Головний сенс ідеї європеїзації полягає в утвердженні в суспільному житті цінностей, принципів і стандартів життя високорозвинених країн Європи. Важливим аргументом на користь ідеї європеїзації є той факт, що Україна до того, як вона необачно вступила до військово-політичного союзу з Московією у 1654 р., географічно, політично та

ментально належала до західноєвропейської цивілізації. Отже мова може йти про повернення українців у їх природне ментально-культурне середовище.

Автор у свій час зробив спробу обґрунтувати універсальну формулу національної ідеї, що властива всім народам і, яка по-особливому проявляється в різних спільнотах. Враховуючи думку Арістотеля про те, що “держава створюється не заради того лише, щоб жити разом, але переважно для того, щоб жити щасливо” (“Політика”) [1, с. 192], можна стверджувати, що головним і спільним у національній ідеї всіх народів є ідеал щасливого життя нації та шляхи його досягнення [23, с. 245-246]. Щастя – це стан людини, якому властивий вищий рівень внутрішнього задоволення власним життям. Воно постає як емоційно-чуттєва форма ідеалу. В ієрархії загальнолюдських моральних цінностей щастю належить провідне місце. Ідея щастя як загальна мета, найвище благо виникає в тісному зв’язку з ідеалами свободи, рівності, справедливості, гуманізму, демократії та прогресу. При такому тлумаченні вона стає орієнтиром для країни, суспільних груп та окремої людини. Кожна нація має власне, вивірене історичною практикою уявлення про щастя. Специфікою тлумачення й переживання щастя та розуміння шляхів його досягнення різняться між собою національні ідеї.

Що стосується української спільноти, то її щастя споконвіку вбачалося не в завоюванні чужих земель і не в пануванні над іншими народами, а у вільній праці на своїй, Богом даній землі та повноцінному духовному і матеріальному бутті. Проте за свободу, за суверенне існування доводилося вести неперервну боротьбу. Але народ, завдяки глибокій вірі у справедливість Всевишнього, у власні сили долав екстремальні умови, виживав і знову продовжував боротьбу за власну державність. Нині сутність української національної ідеї

полягає в тому, щоб відродити націю, збудувати демократичну національну державу й через модернізацію всіх сфер суспільного життя стати в ряд високоцивілізованих народів світу.

Сказане розкриває внутрішній сенс української національної ідеї. Стосовно історичної місії українства в європейській та світовій цивілізації, на наш погляд, доцільно звернутися до високої оцінки та футуристичних ідей щодо українського народу авторитетного німецького філософа Й. Г. Гердера. У «Щоденнику моєї подорожі в 1796 році» («Jornal meiner Reise im Jahre 1769») Гердер зазначав: «Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля, колись прокинуться: із багатьох диких племен, якими також колись були греки, повстане велика, культурна нація і її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген, у далекий світ» [33]. Подібно до того як твори німецьких філософів, особливо Й. Г. Гердера, на початку XIX ст. стали ідейною основою українського романтизму, так на початку третього тисячоліття гердерова ідея про Україну як «нову Грецію» (а давня Греція-Еллада, як відомо, заклала ідейні основи європейської цивілізації) пророкує величну місію української нації: дати Європі та світу зразки сучасної високогуманної моралі та культури.

Середньовічна історія та історія Нового часу неодноразово демонстрували важливу геополітичну місію України – бути східним форпостом Західної цивілізації. Україно-російське протистояння, яке набрало відкритої військової форми з початку 2014 р., також підтверджує цю роль українського народу та його державності. Українські воїни при підтримці широких верств населення захищають не лише свою Батьківщину, а й Східну Європу та європейську цивілізацію загалом від неоімперських посягань євразійської Росії. Цей факт все

більше усвідомлює широкий загал європейського населення, а лідери європейських держав і міжнародних організацій щиро допомагають Україні у її протистоянні з путінською Росією.

Висновки: *Поняття «національна ідея»* виражає настанови на розв'язання ключових проблем формування й розвитку нації. Національна ідея набуває статусу базової національної цінності, коли, виражаючи історичну перспективу розвитку спільноти, суттєво і тривалий час впливає на соціально-політичні та інші процеси життєдіяльності нації. Вона обумовлює формування системи національних цінностей та ідеалів, культури загалом, наповнює своїм змістом національну свідомість та ідеологію, зрозуміла і важлива для широкого народного загалу. Практичне втілення кожної із складових національної ідеї вимагає реалізації певних субідей, які розкривають мету, засоби та умови національного розвитку.

Слід розрізнати широке та вузьке значення поняття національна ідея. Широке трактування національної ідеї включає три відносно самостійні, але взаємопов'язані компоненти: *ідея нації* – утвердження народу як нації – вищої цивілізаційної стадії розвитку етнополітичної спільноти, реалізацію її певної моделі; *ідея національної держави* як головного засобу формування й утвердження суверенітету нації, гаранта її безпеки; *національна ідея у вузькому сенсі* – *національна стратегема*: ідея, яка акумулює основні цілі розвитку спільноти та вказує на історичну місію народу.

Сучасний зміст *ідеї української нації* полягає у відродженні української етнічної нації та розбудові на її основі модерної етнополітичної нації, яка ідейно, культурно та політично об'єднає український народ. *Ідея української національної держави* – це ідея форму-

вання держави на базі цінностей української етнічної нації та національних меншин, які виражатимуть їх потреби й інтереси, забезпечать суверенітет, безпеку та територіальні цілісність країни. Українська національна стратегема має три взаємозв'язані складові: ідею повернення України в лоно європейської цивілізації із збереженням основ власної культури; ідею набуття цінностей і соціальних стандартів Європейського Союзу, що забезпечить заможне та щасливе життя українського народу; ідею історичної місії України – постати «ною Грецією» (Й. Г. Гердер), яка продемонструє Європі та світові зразки сучасної високогуманної моралі та культури й стане східним форпостом Західної цивілізації.

Спільним знаменником і показником успішності реалізації української національної ідеї має стати зростаючий рівень життя народу, його моральне задоволення від приналежності до української нації та зростання авторитету України у світовому співтоваристві.

Література:

1. Арістотель. Політика / Арістотель / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2003. – 239 с.
2. Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года) // Информационное агентство УНИФН. – 18.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buhareste-4-aprelya-2008-goda.html>
3. Горбатенко В.П. Політико-правові аспекти національної ідеї / В.П. Горбатенко // Соціально-політичні процеси. – 2018. – № 1. – С. 37-44.
4. Гринів О. Українська національна ідея як проблема науки / О. Гринів // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 9. – С. 4-8.
5. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – [2-е вид.]. – К.: Знання України. – 2005. – 580 с.
6. День Європи: Порошенко назвав національну ідею України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/17058-den-evropy-poroshenko-nazvay-nationalnu-ideyu-ukrainy-vidEOFakt.htm>
7. Дугин А. Приднестровье – авангард Большой России / А. Дугин // «Россия». 5-11.10.2006. – № 37 (989) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://olvia.id-knet.com/0195-10-06.htm>.
8. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст моногр. / О. Забужко. – К., 1993. – 126 с.
9. Заявление Порошенко о перспективах Украины в ЕС и НАТО в 2018 [Електронний ресурс].
10. Згуровський М.З. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) та довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / М.З. Згуровський // Соціально-політичні процеси. – 2018. – № 1 (8). – С. 20-25.
11. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка [пер. з англ. Р. Ткачук; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. І. Лизогуб]. – Харків: Центр освітн. ініціатив, 2001. – 176 с.
12. Колодій А. Національний вимір суспільного буття : моногр. / А. Колодій. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
13. Концептуальні засади визначення національної ідеї: Доповідна записка ІПіЕНД НАН України, підготовлена за дорученням Кабінету Міністрів України. // Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І.Ф. Курас. – К.: Генеза, 2004. – С. 633-647.
14. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітичний аналіз): моногр. / І. Кресіна. – К.: Вища шк., 1998. – 392 с.
15. Мироненко П.В. Ідеологія як стратегія формування державної політики / П.В. Мироненко // Соціально-політичні процеси. – 2018. – № 1(8). – С. 11-18.
16. Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія / М. Михальченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6. – С. 3-13.
17. Недюха М.П. Державотворчий потенціал української національної ідеї «Україна – демократична країна рівних можливостей етнокультурних спільнот» М.П. Недюха // Мультикультуралізм як політико-правове явище: виклики глобалізованого світу – К.: ТОВ «Арт-технологія», 2016. – С. 7-17.
18. Ожеван М.А. Українська національна ідея та культурополітика наздоганяючої модернізації / М.А. Ожеван // І. – 2000. – № 18. – С. 51-87.
19. Підвалини націй. Ентоні Д. Сміт про минуле й сучасне націоналізму; спілкувався Б. Цюпін // Український тиждень. – 2012. – № 6. – С. 26-28.

20. Приходько Г. Національна держава українців [Електронний ресурс] / Г. Приходько. – Режим доступу: <http://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%>

21. Розумний М. Ідея і нація в інформаційну епоху : моногр. / М. Розумний. – Харків: Майдан, 2006. – 360 с.

22. Рудакевич О.М. Національний принцип: етнополітична концепція нації : моногр. / О.М. Рудакевич. – Тернопіль : В-во ТНЕУ “Економічна думка”, 2009. – 292 с.

23. Рудакевич О.М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. / О.М. Рудакевич. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 352 с.

24. Рудакевич О.М. Роль етнонаціональної тематики у передвиборних змаганнях українських партій (досвід 2012 р.) / О.М. Рудакевич // Гілея: Науковий вісник. 36. наук. праць. – 2013. – № 72 (5). – С. 851-856.

25. Рудакевич О. Національна ідея / О. Рудакевич // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / За заг. ред. Н.М. Хоми. – Львів: «Новий світ – 2000», 2015. – С. 244-245.

26. Самчук З.Ф. Філософські аспекти національної ідеї України / З.Ф. Самчук // Соціально-політичні процеси. – 2018. – №. 1. – С. 45-54.

27. Старосольський А. Теорія нації / Передмова І. Кресіної. / В. Старосольський. – Нью-Йорк : Наук. т-во ім. Т. Шевченка; К. : Вища школа, 1998. – 153 с.

28. Стратегема // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу <file:///C:/Users/92EA~1/AppData/Local/Temp/MN54DPXD.htm>

29. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. / Урядовий кур'єр – 2015. – № 6. – 15.01.2015 р.

30. Ткаченко В.М. Національна ідея: історіософія проблеми / В.М. Ткаченко // Соціально-політичні процеси. – 2018. – № 1. – С. 26-36.

31. Ставніччук М. Україною керує хаос і відсутність забезпечення національної ідеї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/video-novini/ukrainou-kerue-haos-i-vidsutnict-zabezpechennj-nacionalnoi-idei-stavnivchuk.html>

32. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Вид. друге. – Львів: Кальварія, 2017. – 164 с.

33. Україна езотерична. Розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ufodos.org.ua?publ/ukrajina_exzoterichna_rozslidovannjz/6-1-0-810

34. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: моногр. / А. Фартушний. – Львів: В-во НУ “Львівська політехніка”, 2000. – 307 с.

35. Форсайт 2016: сценарій соціально-економічного розвитку України до 2020 і 2030 років: анотація / каук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Вид-во «Політехнік», 2016. – 20 с.

36. Что будет, если Украина распадется? Выступление А. Дугина на радио «Эхо Москвы» 04.12.2004 / Информационно-аналитический портал «Евразия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tvrazia.org/modeles.php?name=Neus&file=article&sid=2089>.

37. Failed State Index 2013: The Book [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fundforpeace.org/cfsir1306>